

ATSIMINIMAI IR LIUDIJIMAI

Viktorija Daujotytė

Donatas Sauka

Neaprašomas žmogus, išsprūstantis iš teksto. Nepatogus kultūros žmogus – bandžiau kažkada pasakyti. Kada? Turbūt prieš dvidešimt metų. Sunku ir dabar būtų pasiekti kokio nors aprašo vientisumo – per daug kampų, tuos nepatogumus ir darančių. Įmanomi tik fragmentai, dėlionės. Žmogus, kurio visuma susidarytų iš išpūdžių ir kaip tokia galėtų būti išpūdinga. Keliolika Vilniaus universiteto filologų kartų yra persmelkti susitikimų ir nesusitikimų, supratimų ir nesusipratimų, vienaip ar kitaip susijusių su Donatu Sauka. Kiekviename lituanistų kurse buvo „saukomanų“; buvo ir meilių, netgi skaudžių. Stebiuosi Onos Pajėdaitės atsiminimų drąsa – buvo įsimylėjusi savo profesorių Vincą Mykolaitį-Putiną ir jam pasakė. „Saukašpygi“ paleido pats Sauka, nusikrėsdamas nuo savęs jam dedamas reikšmes.

* * *

1963-ųjų metų rudenį, gal jau lapkritį. Pirmakursiai lituanistai grotuotoje pirmo aukšto auditorijoje prie tada dar visą laiką atvirų vartų į tuometinę Gorkio gatvę. Tie, kurie be „stažo“, dirbame fabrikuose, gamyklose, daržovių bazėse, kepyklose. Aš su dar keliais bendrakursiais, tarp jų ir Saulius Šaltenis, netrukus pašauksimas

į sovietinę armiją, – Gražtų gamykloje, drausmė beveik karinė, septintą valandą jau turime būti patikrinti ir praleisti pro vartus. Paskaitos vakare – nuo 18 valandos. Ryškiausios, svarbiausios – dar jaunų, elegantiškų docentų Vinco Urbučio (kalbotyros įvadas) ir Donato Saukos (lietuvių tautosaka). Vinco Urbučio viskas aristokratiškai suderinta: kostiumo, marškinių, kaklaraiščio spalvos, tik sarkastiška šypseną atskirai. Donatas Sauka dažniausiai su megztniu: kalba vaikščiodamas, tai sunerdamas rankas, tai jomis gestikuliuodamas, ir visą laiką mus, snūduriuojančius, stebi. Dažnai bakina Saulių, greičiausiai žino, kad jis mokytojo lituanisto iš Utenos sūnus. Sustoja, pažvelgia į užrašus, pasako kokią pastabą, nusijuokia. Nori mus išjudinti, pažinti. Kiek ten mūsų, tik apie trisdešimt, įsidėmi vardus, pavardes. Duoda klausimų – nei iš šio, nei iš to paklausia – ar esi skaitęs, na, kad ir Robinzoną Kruzą... Kartą liepia aprašyti situaciją iš patirties, kuri, mūsų manymu, būtų susijusi su tautosaka. Paskui aptaria, negailestingai šaiposi, bet ir pagiria. Pirmą sykį rašiau apie senus namus šiaudiniu stogu palei daubą ir girią; apie trobą, kurioje gimiau. Apie babūnelę, kurstančią ugnį, šnabždančią rytinius poterius. Nuo to rašinio, gerai profesoriaus įvertinto, įgijau kad ir mažytį lituanistinio sąmoningumo grūdelį. Nežinojau, kad įėjau į kelią, kurio ilgai nesuvokiau, bet po daug metų grįžau.

Donato Saukos pedagoginis principas – prieiti prie jauno žmogaus, susitikti akimis, pasiekti jo sąmonę. Išskirtinis, net rizikuojantis, bet jam dažniausiai pavykdavęs gestas – provokacija. Kartais ir nepavykdavęs, deja. Yra įskaudintų. Niekam nepasiseka gyventi taip, kad ko nors neišskaudintum. Net išmintingiems profesoriams.

Vis dėlto – užklupti žmogutį iš netyčių – paklausti, ar valgai pusryčius, pavyzdžiui. Ar kasdien ką nors paskaitai. Arba – jei gautum didesnę stipendiją, gal tame laikraštyje nebedirbtum?

Kalbėtis su vienu – atskirai.

Man nuo pirmo kurso liepė vaikščioti tiesiai, nesikūprinti.

Liepimą pakartojo po keturiasdešimties metų, kai kartu išėjom iš Rolando Kazlo spektaklio pagal Vlodo Šimkaus poeziją.

Tokiu pat balsu.

* * *

Specialus lyrikos kursas, skaitytas Donato Saukos, turbūt trečiame kurse ir turbūt pirmą kartą, 1965–1966-ieji mokslo metai. Reikšmingiausia, kas tuo metu buvo universitete tiems, kurie visa širdim linko į literatūrą. Ambicija cituoti originalus – prancūziškai, vokiškai, rusiškai. Bet labiausiai atsimenu Vinco Mykolaičio-Putino 1942-ųjų metų „Lėlių baladė“: pirma visa atmintinai vaikščiojant. Paskui – apibendrinimas: baladė yra kraupios nuotaikos ritmas, meistriškas laiko ir egzistencinės nuotaikos lydinys:

Žalsvi atospindžiai, melsvi šešėliai.

Rodyklė – pusėj dešimtos.

Jauku svajoti porceliano lėlei

Ant priegalvės minkštos.

Pablyškę lūpos ir skruostai nualinti,
Blakstienose – naktis,
Ir, ak, mylėti nebegalinti
Mažutė jos širdis.

Anapus dūzis... Šėlsta vagabundai?
Anapus riksmas: kraujo ir mirties!
Anapus pūgos suokia klaių skundą,
Pagiežos skundą – kerštą ir pagundą -- --
Rodyklė – dvylikto nakties.

* * *

Donatas Sauka įvedė mane į Jurgį Baltrušaitį. Lyg ir atsainiai, nei įpareigodamas, nei išipareigodamas – gal ir galėtum rašyti diplominį darbą. Pavasarį atnešė ant lapelio surašytas pirmines bibliografines nuorodas, kas buvo skelbta prieškarinėje spaudoje. O rudenį pasakė, kad darbui nevadovaus.

Ir visai nereagavo į mano nusiminimą.

* * *

Mokomoji tautosakos ekspedicija Paringyje (Ignalinos rajone). Maždaug 1970-ieji. Jau aspirantė, vadovauju vienai grupei, profesorius Sauka – antrajai, už penkiolikos ar dvidešimties kilometrų. Kas trečia diena ateina mūsų aplankyti – taip, ateina, ir leidžiantis saulei išeina. Toks ypatingas ėjimo žmogus. Paskutinę ekspedicijos dieną ir mes su grupe turim tą kelią įveikti, numatytas bendras vakaras. Profesorius pasirodė rytą, į kažkurį kaimą ėjo vienas – tikrino, ką buvom užrašę, susidomėjo. Kelionėj pavargom, buvo karšta popietė. Nutrintos, pūslėtos mergaičių kojos. Kokia to laiko avalynė... kokios tos basutės... Pusiaukelėj profesorius susodino pakelėj po medžiais, užėjo į kaimo parduotuvę, atnešė du kepaliukus duonos, sviesto, saldinių.

Pats iš netolimos sodybos parūpino vandens.

Pats ir gražino kibirą su puodeliu.

* * *

Bandau viename pirmųjų savo straipsnių pacituoti „reikiama“ ideologą. Žinau, kad reikia, gal geriau nei Leniną ar Brežnevą. Pristaitkau, prisigretinu. Rodos, kad ir tin-ka. Mokausi ideologijos „meno“. Neužmirštu iš katedros išmestos Irenos Kostkevičiūtės *Literatūros dienovidžių*; knyga man labai patiko, ypač apie Putiną, o tas „reikiamas vietas“ lengvai praleidžiu.

Donatas Sauka ties mano pasirinkta cita-ta pažymi didelį klausuką ir prirašo: „Niekalas, ir ne tik vieno mano nuomone.“

* * *

1971-ieji. Baigiau aspirantūrą, parašiau disertaciją, laiku, sėkmingai. Kviečiasi rektorius Jonas Kubilius. Pakalba apie poeziją, apie savo didelę biblioteką, pacituoja Jono Aisčio posmą. Žiūri į mane tiriamu žvilgsniu. Prisimena iš SMD (Studentų mokslinės draugijos) aktyviųjų, kad įteikęs diplomą už geriausią studentišką darbą. Gal ir rastume galimybę palikti Lietuvių literatūros katedroje, – sako, – bet tokios aplinkybės, kad katedroje per mažai partinių, turime nurodymą sustiprinti. Jei ne, ieškosim kitų galimybių, – priduria kietesniu balsu ir nervingai trūkteli petį. Sąmyšis galvoje, pasimetimas. Jau šeima, vyras Pedagoginiame institute, į katedrą norėčiau. Esu prie jos prisirišusi, brangi-nu jos žmones. Bet sąlyga labai baugina, nujaučiu, kad kaina per didelė, kad mokė-siu per brangiai. Mokytoja Bronė Katinie-

nė ramindama ištaria: kaip aš tau daviau „dovanų iš už pelkės“ (išievių literatūra, *Metmenys*), taip ir toliau duosiu, jei ir pa-siryši, jei kitaip neišeis.

Donatas Sauka nesako nei taip, nei ne: tik lyg tarp kitko – tais metais, kai katedra buvo draskoma, buvau pasiryžęs tai pada-ryti... jei būtų padėję...

* * *

Po avarijos – sugipsuota koja, sulaužyta nosis, gelianti galva, bet jau namie, knygo-mis apverstame, sujauktame savo kambaryje. Skambutis – taip, profesorius. Savai-me suprantama, kad be kokio pranešimo. Bet, kaip pridera lankant „ligonį“, – su maišeliu apelsinų, gražiai persišviečiančių. „Nėra taip baisiai, kaip maniau“, – konstatuoja, man su kėde iriantis nuo durų. Ir kažkodėl palengvėja – tikrai, nėra taip baisiai, koja apgis, o su kreiva nosim gyventi galima; galvą juk ir taip skaudėdavo... Toliau apie tai nebekalbame, kalbame apie Žemaitę, Telšių teatrą, ten atsiradę gabių žmonių, kažką gražaus padarę, būtų gerai pamatyti. Išeidamas mesteli: nepasakyčiau, kad tvar-kingai gyventum...

Derinys: lyg rūstumo, atšiaurumo, ne-gailestingumo (aišku, kad ne visiems tin-ka), pasijuokimo (būdavo įsižeidusių, ypač kas geriau nepažinojo) ir gilaus širdingu-mo, užuojautos, noro padėti.

Gal čia žemaitiškoji spalva?

Bet ne – bendriau.

* * *

Skambutis: neseniai, gal prieš gerą pusme-tį – norėjau kaip ir džiaugsmu pasidalyti, apie Meilę (Meilę Lukšienę), kelis kartus

nuėjęs negalėjau susišnekėti, o šiandien tokia šviesi galvelė – atsimena, klausinėja, svarsto; apie abejonę kaip labai svarbų mąstymo principą pasikalbėjom...

Žinau, koks ryšys jungia Donatą Sauką ir Meilę Lukšienę, jau peržengusią 95-ųjų ribą; iš toli, dar iš Lietuvos literatūros katedros laikų. Didžiausio pasitikėjimo. Pasitikėjimo, kuriam išlaikyti reikia ir kasdienių dalykų: neužmiršti paskambinti, bent kas dvi savaitės aplankyti. Pabūti. Pasikalbėti. Kad ir kaip nelengva būtų. Ir nejausti pareigos naštos. Pageidautina – džiaugsmą. Kad dar pasikalbėjai. Kad dar pabuvai.

Neišmokstama. Bet nors žinoma. Kad yra. Kad gali būti.

* * *

„Geda, – sakai. O apie kurią knygą sakai?“
„Gal apie *Mamutų medžioklę*, ten yra toks centras: „20 prisipažinimų“, „20 antinomijų“ ir „20 abejonių“. Ir yra tokia mintis, kad begalybė patiriama akies mirksniu...

„Perskaitysiu iš naujo, šįvakar pat. Atsimenu, kurioj lentynoj, kurioj vietoj.“

* * *

„Stepo Eitminavičiaus adresą turbūt turi?“
Sakinys pirma pasisveikinimo. „Gal ir telefonu? Noriu parašyti jam, gal ir pasišnekėti. Perskaičiau jo knygą *Kaip apgauti rudenį?* Man atrodo, kad ji visai padoriai įsikomponuoja į dabartinę mūsų prozą.“

Taip, parašys, gal ir paskambins.

Pasakys. Sustiprins.

Labai svarbu, kad mokytojas. Ir dar parašo.

Ir pakikens, paklaustas apie save patį, – sveikatą, savijautą.

Puikiausia – be abejonės.

* * *

1930-ųjų kartos, vienmetis su Alfonsu Maldoniu; jo poezija iš bendraamžių ir išskiriama. Rasta jai tikslių apibūdinimų – didelį įspūdį yra palikęs 1976 m. parašytas Donato Saukos straipsnis gražiu pavadinimu – „Minties švytėjimas“; apie rinktinę *Kelionė*. Gal pirmą kartą prabiltą apie poleminius iššūkius, apie protestą pačioje kūryboje. „Protestas prieš galutinių ribų užbrėžimą poezijai. Prieš vienintelį jos vertinimo matą, ar juo bus salomėjiškas skaidrumas, ar jeseniniškas gaudumas. Protestas ir eksperimentas: kas bus iš euritmijos, kai į strofą reikės sprausiti gremėzdiškus, su pastangomis, paskiemeniui tariamus „pro-zaiš-kiau-sius bū-ti-numus“?“¹ Pereinama į stilistinę plotmę, bet juk nepaliaujamai skamba pirmasis sakinys – „Protestas prieš galutinių ribų užbrėžimą poezijai“.

Manau, kad Alfonso Maldonio laikysetena ir Sajūdžio bei nepriklausomybės metais kažkaip atitiko Donato Saukos lūkesčius. Programiniame-poleminiame straipsnyje „Ideologija, kultūra ir absurdo karuselė“ teigta ir klausta: „Formavosi kurčia visuomenė, vangiai atsiliepianti į asmeninės garbės, į kolektyvo, visuomenės, tautos orumo pažeidimus. Ar ne nuostabu, kad reta kas pasiryžęs šiandien duoti savo darbų ataskaitą už Tarybų Lietuvoje nugyventą visą sąmoningą gyvenimą? A. Maldonis buvo vienintelis, parodęs pilietinę drąsą prisiimdamas visą atsakomybę už „Vagos“ vyriausiojo redaktoriaus kėdę.“²

¹ *Šiuolaikinės poezijos problemos*, Vilnius: Vaga, 1977, 317.

² Donatas Sauka, „Ideologija, kultūra ir absurdo karuselė“, *Metai* 10, 1995, 125.

* * *

„O, kaip mums reikalingi nuolatiniai aki-brokštai, ir tas įžeidžiamas tonas, ir tos kandžios, kiaurai persmelkiančios patyčios! Mūsų sielos dugne tūno tiek visokiausios tuščios, niekingos savimybės, skrupulingo, šlykštaus garbės troškimo, kad mus kas minutę reikia badyti, kapoti, kulti visais įmanomais įnagiais, ir mes privalome kas minutę dėkoti mus baudžiančiai rankai.“³

Negailestinga Nikolajaus Gogolio mintis, taikyta ir pačiam sau, tinkama apibendrinti kelioms pastaboms apie Donatą Sauką. Dabar jau galėčiau pasakyti, kad tik iš Donato Saukos ir esu patyrusi negailestingai, bet pelnytai baudžiantį žodį, sunkiai atlaikomą kandumą. Bet – ir glostančią ranką, kai to būtinai reikėjo. Ne vienas gal taip pasakyti. Kai daug gailestingų, katastrofiškai trūksta teisingų.

Marcelijus Martinaitis

Sapnas, kuris vis tęsiasi

Kartais susapnuoju kraupų sapną. Atėjęs į auditoriją skaityti studentams paskaitos ir ant stalo pasidėjęs tekstą pamatau, kad visi lapai tušti. Juos pradedu karštligiškai sklaidyti, naršyti po rankinę, kišenes. Iš pradžių auditorija tyli, paskui pradeda kuždėtis, užti, o galiausiai garsiai juoktis. Susigvelbęs popierius imu bėgti iš auditorijos, o pavymui juokas vis garsesnis! Dažniausiai bėgu iš Vilniaus universiteto

³ Nikolaj Gogol, „Keturi laišakai įvairiems asmenims dėl ‘Mirusių sielų’“, *Metai* 10, 2006, 132.

Kelios patirties išskarpėlės Donato Saukos portreto dėlionei. Iš laiko, kuris buvo mūsų; jaučiuosi su profesorium vienos kartos, mano sąmoningo gyvenimo didžioji dalis buvo ir tebėra stebima, netgi kontroliuojama akylo profesoriaus žvilgsnio. Jei stengiuosi pažvelgti į tai, ką darau, tarsi iš šalies, bandau pamatyti Donato Saukos akimis. Neapsidžiaugiu.

Jeigu dešimtmetį tarp 1990-ųjų ir 2000-ųjų (stebėtino intensyvumo ir kritinio aktyvumo profesoriaus laikas) būtume sugebėję tinkamai atsiliepti į tas mintis ir klausimus (galima vadinti juos ir tuo metu madingais iššūkiais), kuriuos jis atvirai ir polemiskai svarstė, tvirčiau jaustumės mąstydami apie švietimą, nacionalizmą, savo vietą Europoje ir Europos mumyse.

2009 balandis–liepa

V. Krėvės auditorijos, kurioje, būdamas studentas, klausydavau paskaitų, o po kiek laiko ir pats jau kitiems jas skaičiau.

Bet kaip visada būna sapne, galiausiai pabundi iš to košmaro ir pajunti didžiulį palengvėjimą. Vis galvodavau, ką tai galėtų reikšti. Juk sapnai ne visada šiaip sau sapnuojami.

Sapną, atrodo, būsiu išsiaiškinęs visai neseniai. Dabar nė kiek neabejoju, jog šis absurdiškas siužetas susijęs su profesoriumi Donatu Sauka!

Prieš trisdešimt metų mano gyvenime įvyko netikėtas, visai nenumatytas posūkis, labai daug ką lėmęs. Pačioj vasaros pabaigoj mano užmiesčio sodybėlėje nei iš šio, nei iš to, nieko iš anksto neprašęs,

pasirodė tuometinis universiteto Literatūros katedros vedėjas Vitas Areška. Išėjusi po kažkokio vakarykščio smagaus literatūrinio subuvimo, todėl iš karto net nesupratau, ką jis man šneka, pradėjo nuo Donato Saukos, paskui ėmė girti mano rašinius bei eilėraščius. Buvo neaišku, koks ryšys gali sieti mano eilėraščius, profesorių ir visokius rašinius apie literatūrą, kultūrą, folklorą.

Po šios mane aukštinančios įžangos Vitas Areška pagaliau ištarė, kas man tikrai buvo netikėta – sėsti į Donato Saukos sostą auditorijoje ir perimti jo dėstyto dalyką – tautosaką! Visą! Mat profesorius pareiškė, kad nuo naujų mokslo metų pradžios jis palieka universitetą. Neįtikėtina katedros vedėjo avantiūra!

Niekada nebuvau galvojęs apie rimtą akademinį gyvenimą, dėstymą, studentus, sugebėjimą skaityti paskaitas, juo labiau apie akademinę karjerą. Su literatais gyvenom šiam klanui įprastą meninės bohemos gyvenimą, šitaip išreikšdami savo nepriklausomybę nuo visokių to meto suvaržymų, įsipareigojimų ir įpareigojimų. Ir šetau!

Visa tai išdėsčiau Vitui Areškai. Jis su mano išvedžiojimais visiškai sutiko, kartais atrodė, jog manęs jau gailisi, bet išvada buvo rūsti: „Vis tiek reikės skaityti tautosakos kursą!“

Mano sutrikimas buvo nemenkas. Atėiti į savo dėstytojo vietą beveik tuoj pat su tuščiais lapais! Juo labiau, kad profesorius man buvo vienas didžiausių autoritetų, ypač tada, kai universitete klausiau tautosakos paskaitų, specialų poezijos kursą.

Dabar suprantu – štai iš kur tas mane retkarčiais kankinantis košmariškas sap-

nas. Aš turėjau eiti į auditoriją beveik be nieko! Ėjau su baime, kad nesukompromituočiau tos vietos bei profesoriaus dėstyto dalyko, kuris studentaujant, o ir vėliau buvo siejamas su tam tikrais kultūriniais nusistatymais.

Vienas dalykas – koks nors literatūrinis renginys. Jeigu sugebi patraukti publikos dėmesį, gali valandą ar daugiau kalbėti, skaityti eilėraščius, atsakinėti į klausimus, krėsti juokus, ir viskas bus gerai. Tai daryti jau šiek tiek mokėjau. O čia juokų nepakrėsi, reikės per semestrą auditorijai kalbėti keliasdešimt valandų. Tai visai kas kita, nei literatūriniai plepalai. Reikia tam tikros sistemos, pasirašytų tekstų, susipažinimo su įvairiais šaltiniais ir t. t. Todėl pirmą kartą atėjęs į auditoriją jaučiausi panašiai kaip tame košmariškame sapne, tik neišbėgau palydimas garsaus juoko.

Ši Vito Areškos avantiūra gal ir nebuvo visiškai nepamatuota. Buvau žinomas kaip „folklorinis poetas“, rašiau straipsnius tautosakos, etninės kultūros temomis, dirbau *Kultūros baruose*, kuriuose mano darbas daugiausia buvo susijęs su folkloru, tuo metu dalyvavau ramuviečių judėjime.

Teko vėl iš naujo prisiminti Donato Saukos paskaitas. Jo dėstoma tautosaka buvo gyvas dalykas, veikęs praecityje ir veikiantis dabar, sunkiai suveržiamas kokiais nors didaktiniais ar ideologiniais varžtais, tekantis, plaukiantis ir vis atsinaujinantis.

Kažin, ar be profesoriaus paskaitų būtų kada nors atsiradęs mano eilėraščiuose raudų ciklas, dainų intonacijos, polifoninės sutartinių temos, sakmių motyvai baladėse. Galiu tiesiai pasakyti, kad tie dalykai, nors dar ir neaiškiai, jau buvo užkurti universiteto auditorijose. Todėl, baigę studijas,

ne vienas buvęs profesoriaus studentas, rinkomės Ramuvoje, turėdami tam tikrus kultūrinius ir visuomeninius nusistatymus. Tautosakos studijos tada ne vienam davė pirmąjį impulsą eiti toliau, kažką daryti patiems.

Mums, studentams, bei universitetui tada buvo labai negeras laikas. Įstojau studijuoti jau po garsiosios Literatūros katedros bylos, kai buvo išvaikyti žymiausi dėstytojai. Humanitarinis universiteto lygis buvo smarkiai nusmukdytas, todėl tame fone labai ryškiai išsiskyrė Jurgis Lebedys, toliau dėstyti paliktas Donatas Sauka, dar vienas kitas senosios kartos dėstytojas.

Taigi, jei ne keli dėstytojai, mums būtų tekę studijuoti visiškoje humanitarinėje tuštumoje. Ypač buvo sustiprintas „ideologinis auklėjimas“, vadinamojo marksizmo-leninizmo brukimas, „diamato“ (dialektinio materializmo) dėstymas, ypač vulgarus literatūros ideologizavimas. Donato Saukos dėstoma tautosaka visiškai netilpo tuose rėmuose.

Taigi, folkloras buvo laisvesnė sritis, mažiau teršiama visokiomis ideologinėmis užgaidomis. Sunkiai prie jo lipo vadinamoji tarybinė tautosaka, kuriama visokių eiliuotojų, grūdama per dainų ir šokių ansamblius, dainų šventes, oficialias iškilmes. Maniau, kad ne be Donato Saukos ir to meto žymesnių folkloristų iškilo autentiškos tautosakos, jos atlikimo, sąsajų su apeigomis, senųjų papročių gaivinimo idėja.

Kas prisimena tuos laikus, folkloriniai renginiai, dainavimai, kalendorinės šventės tapo pirmaisiais sunkiai valdžios kontroliuojamais susibūrimais. Valdžia buvo šiek tiek sutrikusi: kaip dabar vaikysi

„liaudi“, kuri buvo taip propagandos garbinama. Mat tautosaka turėjo tam tikrą apsauginę formulę, ją vadinant liaudies kūryba. Bandė visaip tramdyti ramuviečius, bet folklorinė banga jau buvo išsiliejusi. Po poros dešimtmečių tuos pačius dainuotojus pamatėme Sajūdžio mitinguose.

Didelį pradinį darbą padarė folkloristai, tuo metu galėję reikštis viešumoje, kurių sekėjai ir auklėtiniai vėliau dainuodami Sausio 13-ąją ėjo prieš sovietų tankus. Lietuvos nepriklausomybė dar vieną kartą taip pat kilo ir iš folkloro, kalbos.

Dabar tiksliai negalėčiau pasakyti: kas buvo Donatas Sauka – dėstytojas ar auklėtojas, provokatorius. Manau, viena ir kita.

Kartais sakau, jog antrą kartą universitete pradėjau savo studijas, kurios truko apie dvidešimt metų. Rimtai kibau į tautosakos tekstus, perskaičiau nemažai literatūros, prisirašiau kalnus paskaitų konspektų, o tai man labai pravertė. Laikiausi tokios profesoriaus nesuformuluotos, bet gerai jaučiamos tezės, kad folkloras nėra tik sausa akademinė disciplina, bet tam tikra istorinę žmonių patirtį, papročius, meną, literatūrą persmelkianti savastis, pasaulėjautos šaltinis, niekaip neišspraudžiama į jokių formalius rėmus. Beje, ir jis pats netilpo ir netelpa į jokių rėmus, išsprūsta iš jų, pabėga, kartais nebaigęs minties, sakinio, dažnai būna tiesiog nepagaunamas, dažnas studentas jo ir dabar nepavytų. Pamėtėta pastaba, kokia nors užuomina, netikėtas minties šuolis...

Profesoriaus paskaitos buvo tokie netikėtumai, kūryba, improvizacija, vykstanti čia pat, mūsų akyse, su daugybe atsišakojimų, nukrypimų į kitas sritis, literatūrą, meną. Jas pavadinčiau vieno aktoriaus

spektakliais. Iki šiol nežinau, kas geriau: ar kietai akademiškai dėstomas dalykas, ar štai tokia ilgam išsimenanti meninės, kūrybinės prigimties įtaiga. Dabar galiu prisipažinti, kad be tų paskaitų, kurios mane „užkabino“ dar universiteto auditorijose, kažin ar būčiau ėmėsis etninės kultūros temų tiek publicistikoje, tiek kūryboje.

Šiaip sutiktas, rodos, kažką pasako juokais, atsitiktinai, šiaip sau. Iš karto nieko nesupranti, o tik po laiko pradedi galvoti. Įdomus asociatyvinis mąstymas, sugebėjimas sumegzti tolimus, iš pažiūros neįmanomus prasminius ryšius tarp idėjų, meninių vaizdinių. Kai kas paskui klausia: ką jis pasakė? Tarp tų pamėtėtų frazių jis palieka

tokius tarpus, kuriuos pats turi užpildyti, jei tie dalykai tau rūpi, jei tam turi sugebėjimų. Ne vieną tokį „tarpą“ užpildžiau jau tik pats skaitydamas tautosakos paskaitas. Donatas Sauka, kas jį šiek tiek pažįsta, išsimenamas ilgam. Jis net ir nematomas, rodos, klausia, erzina, pajuokia, juokiasi.

Aukščiausias įvertinimas, kai buvęs studentas pasako: mano dėstytojas. Baigus mokslus, tokių būna tik vienas kitas. Jie nesuprantamu būdu kažkaip toliau dėsto visą gyvenimą, nors jų gali ir nematyti, nuolat skatina net eiti toliau už juos.

Tai ir sakau: *mano dėstytojas profesorius Donatas Sauka.*

2009 11 12

Kęstutis Urba

Lek gervelė, profesoriau...

Apie profesorių Donatą Sauką įtemptai ir atsakingai maščiau ir mintyse šį tekstą rašiau bene aštuonių kilometrų aukštyje – pakeliui į Seulą, į vaikų literatūros renginį, ir atgal. Ir nevalingai vis paspėliodavau, kaip šis ir kitokie panašūs paskraidymai atrodo jam – žmogui, visą gyvenimą gyvenusiam ant žemės, bet taip aukštai! Kaip pasaulio tuštybė?.. Galgi ne. Juk profesoriaus požiūris į viską – sveikas ir tikras.

O dėl to ir asmenišką savo – studento, aspiranto, bendradarbio – santykį su profesoriumi Sauka apčiuopti ir įvardyti gana sunku. Juk nepasakysi: „žaviuosi“, „garbinu“, „dievinu“! Niekas kitas taip negebėdavo ir neskubėdavo tramdyti patetiką, banalybę, falšą kaip profesorius Donatas Sauka.

Įstoję į universitetą 1973-iaisiais, jau pirmame kurse klausėmės Donato Saukos tautosakos paskaitų. (Literatūros, taip pat ir tautosakos kurso pratybos ar seminarai – aniems laikams nebūdinga studijų forma.) Mūsų, labai kaimietiškaime, kurse kone iškart pasklido žinia, kad turėsime reikalą su „ne bet kuo“ – įdomybe, su neiline asmenybe. Gal ir gerai, kad iš anksto tai pranešė (šio teksto autoriui informacijos šaltiniai yra žinomi) – būtume ilgai ir skausmingai trikdeši nuo keisto, ne visada pakankamai garsaus kalbėjimo, priešokiais pereinančio net į kažkokį greitakalbį sumurmėjimą, nuo kalbėtojo pasinerimo į sąmonės tėkmę, kurios ritmu ne visiems klausantiems sekdavosi plaukti. O juk atėjome iš mokyklos viską taip gerai išmokę, taip viskas buvo aišku: tautosakos rūšys, žanrai, tipai. Ko dar reikia? Pabandžiusiems skaityti *Tautosakos savitumą ir vertę* (aukštosioms mokykloms skirta *Lie-*

tuvių tautosaka išėjo daug vėliau), plaukai dar labiau pasišiaušdavo. Bet per egzaminą jokių dramų nebuvo, man dabar atrodo, kad kone visi gavo „gerai“ arba „labai gerai“. Gal profesoriui iškart buvo aišku, kad mums tikrai ne viskas dar buvo įkandama, ne viską supratome? O gal... gal jam ir nebuvo svarbiausia, kad sistemingai viską suprastume? Tarytum kažko kito reikėjo – netikėtos išvalgėlės, kokio nors autentiško toptelėjimo galvon, bent kiek apibrėžčiau suformuluoto asmeninio santykio? Arba prieš pat einant traukti bilietą už auditorijos durų uždainuoti „Lek gervė, lek gervelė“... Profesoriaus mėgstamoji, paties jo per paskaitas dainuota – kiek girdėjau, ne tik mums. Labiau už ilgus „išvedžiojimus“ tas padainavimas – nepasakysi, kad labai jau iškilnus, tačiau be galo jaudinamai virpantis, – padėjo kažką labai svarbaus iš to lietuvių tautosakos kurso pajusti. Iki šiol kartais krimsteli sąžinė, kad tautosakos pažymį tada, už auditorijos durų, ir aš išsidainavau.

Kai, gavęs diplomą, vidurvasarį aplančiau savo mokytojus lituanistus Liuciją ir Vladą Krukonius, jie šypsodamiesi atvertę *Literatūros ir meno* puslapį su Donato Saukos straipsneliu apie mūsų kursą, apie apgintus diplominius darbus. O tas straipsnelis vadinosi „Aukštesnioji banga“. Beveik niekas iš mūsų netapome žvaigždėmis, bet vis tiek manau, kad išties buvome aukštesnioji banga – tik kad nepurslojanti. Profesorius Donatas Sauka reguliariuose mūsų kurso susitikimuose yra tarp laukiamiausių svečių. Vis dar nesididžiuojantis ir ateinantis.

Kitas mano bendravimo su profesoriumi puslapis iki šiol man mažytėliai paslap-

tingas. Tai aspirantūra (dabar – doktorantūra). Buvo aišku, kad sintetindamas studijų polinkius (kursinius darbus ir diplominių rašiau iš dramaturgijos) ir tai, ką likimas lėmė man dėstyti (vaikų literatūrą), disertaciją rašysiu iš lietuvių vaikų dramaturgijos. Nežinau, kaip ten išėjo, bet nedalyvavau savo būsimos aspirantūros klausimų svarstymuose. Ir prisimenu, kad pats profesorius pasisakė būsiąs mano disertacijos vadovas. Nesupratau, kone apstulbau, išsigandau. Negi profesorius ims gilintis į vaikų literatūrą? Kuo jis man padės? Tik gerokai vėliau suvokiau, jog tai buvo pakankamai sąmoningas ir mano atžvilgiu (nežinau, už kokius nuopelnus) labai kilnus profesoriaus Saukos žingsnis. Jis puikiai išvelgė, kaip viskas galėjo pakrypti, ir kažkodėl nenorėjo, kad pakliūčiau į silpnos rankas. Šįkart nepabūgsiu būti pašieptas ir visai jausmingai pasakysiu, kad už šį gestą esu profesoriui labai dėkingas.

Na, o jeigu jau taip, profesoriau, jeigu esate mano vadovas, tai... ką man paskaičiuoti, kad smegenys bent mažumėlę pasidarytų storesnės? Rekomendavo Tomo Manno raštų rusų kalba dešimtąjį tomą. Nelabai man jas pastorino, deja. Bet vis tiek ačiū.

Gana greitai supratau, kad aspirantūroje su tokiu vadovu būsiu saugus. Profesorius, žinoma, neskaitė visos tos smulkmės, kurią tyrinėjau (o svarbesnieji dalykai jam buvo gerai žinomi), bet neabejojau, kad jeigu imsiu rašyti nesąmones, jeigu sutriks logika ar apvils blaivus protas, – bus pasakyta. Vadovas manimi pasitikėjo. Pasakė ačiū už vadinamąją teorinę dalį, sykiį pasišaipė, kad pasiduodu Aldonos Liobytės recenzijos poveikiui ir atsisakau savo

nuomonės, pabraukė vieną kitą pastraipą. Dabar, iš tolo žiūrint, viskas, rodos, buvo taip skaidru ir paprasta.

Lietuvių literatūros katedroje labai ilgai buvau jauniausias. Priimamas, globojamas, nekontroliuojamas. Ištempęs ausis, išplėtęs akis. Net sunku patikėti, kokia demokratiška, draugiška atmosfera tvyrojo katedroje tą mano pirmąjį dešimtmetį. O ir vėliau... Nuostabus laikas. Kaip ir neprisi-
menu katedros posėdžio, po kurio nebūtų buvę susėdimo prie vaišių stalo, neretai ir su vynu. Ir tada – kalbos, kalbos, diskusijos. Apie tikrąją kai kurių gyvenimo ir literatūros reiškinių vertę, neparadinę pusę. Vėrėsi tikrosios, ne oficialiosios tiesos. Man tai buvo literatūros ir kultūros studijų tąsa, išminties mokykla. Nebūtų sąžininga

sakyti, kad profesorius visad atsidurdavo dėmesio centre. (Iš esmės, jausdavomės it prie apskritojo stalo, nors išties tas stalas buvo labai kampuotas.) Bet profesorius Donatas visad būdavo jaučiamas. Provo-
kuojantis, draugiškai pašaipus, pokštaujantis. Profesoriaus žodžių, nuomonės būdavo paisoma. (Tiesa, keletą metų jis buvo vienintelis katedros profesorius – bet tikrai ne todėl paisoma.) O jis ir neprieštaravo, kad būtų paisoma...

Lygiai prieš penketą metų, pakankamai gražia proga iš profesoriaus Donato Saukos gavau baltą angelo skulptūrėlę. Labai ją vertinu. Gal kad tas angelas vis primena, jog būtent jo dovanotojas išmokė mane nežiūrėti į pasaulį per daug rimtai. Ir... kaip nebūti oriam ir svarbiam.

Rita Tūtlytė

Profesoriaus aura

Vartau senus senutėlius pirmojo kurso tautosakos konspektus. Kiekviename puslapyje prirašyta tik kas antra–penkta eilutė, o tarp jų – plačiausiai tarpai įnirtingai pritaškuotų daugtaškių ir ašarų pėdsakai... Ak, kaip stengtasi suspėti paskui profesoriaus mintį, kaip norėta sukonspektuoti tai, kas abiturientui neįmanoma. Jaunatviškas, vaikiškas stropumas ir nevilties žymės. Šypsaisi. Tos pirmojo kurso paskaitos buvo tikras sukrėtimas, kartu – laisvės ir precizijos mokykla. Ne save ironizuoti norėdama saugau šiuos konspektus, – saugau juos kaip dokumentą to, ką sugebėjau ir ko nesugebėjau išgirsti, kaip man pačiai labai svarbią pokalbio istoriją. Ją tęsiu rašydama dabar – šituos pabirus žodžius.

Tautosakos praktika: laukiam, kada „atvažiuos“ profesorius mūsų tikrinti. Laukiam kažkodėl rimtos inspekcijos, o linksmi pasivarydami į kalniuką dviratį, dviese (gal su sūnum?) – jau ir čia. Ir likom nustebusios – kaip čia profesorius dviračiu po Žemaitiją važinėja???

Diplominio darbo išspausdinimas „Literatūroje“ – pasitikėjimo maksimumas, jei kalbėčiau profesoriaus žodžiais. Ir paskatinimas. Po diplomų įteikimo savo diplomantus ir literatų būrelio narius pasikvietė į namus, visiems linkėjo rasti kokį svarbų, rimtą užsiėmimą; kvietė nepamiršti, po kelerių metų tiems patiems ar ir kitiems apsilankyti.

Atrodo, kad vulkaniškasis, spontaniškasis profesorius tavęs nepamatys, nepastebės; čia pribėgo – čia nubėgo... O pamato, pastebi. Profesorius turi savybę gi-

liai išvelgti žmogų, pamatyti jį iš gerosios pusės. Ironizuodamas, šmaikštaudamas („Pati nežinai, kur tavo kairė, kur dešinė“, „Na, čia visai nusišnekėjai“, „Neužmik ant laurų“) moko susivokti, kreipia į saviugdą. Labai romantiškas filologes įvertindavo taip: „Jau ta – mergelių mergeliausia“...

Katedroje buvome nemažas aspirantų būrelis. Profesorius mus ugdė seminarais, susitikimais. Mokėjo įkvėpti šiltu bendravimu. Kartą iš kūrybos namų (kažkur prie Juodosios jūros) visai katedrai parašė laišką, vaizduodamasis, kaip kas gyvena, ką rašo, į kokį kiną eina, – vis linksmai pasiklausdamas, pajuokaudamas. Mes, jaunieji, visi kartu rašėme atsakymą – kiekvienas po pastraipą... Kiek linksmumo, gerų emocijų! Jautėmės pamaloninti asmeniško prisilietimo prie darbų ir minčių. Profesorius geba sukurti asmenišką bendravimo būdą, kuris ir įpareigoja asmeniškai. Padrąsinimas, įtaigūs žodžiai: „Tu gali, tu padarysi“ suteikia viltį, imi augti iš vidaus. Veikia žinojimas, kad profesorių nuvils, jei apleisi darbus. Labai gražiai kažkada Marijus Šidlauskas pasakė: „Kai rašiau disertaciją, vis galvodavau, ką apie tą ar kitą dalyką pasakytų profesorius.“

Savitai ugdė ir buvimą kultūroje – skatino ne išorinį dalyvavimą joje, o minties darbą, kritinę refleksiją. Eini į susitikimą su profesorium ir drebi: paklaus – nepaklaus: „Ką skaitei?“, „Ar jau skaitei?“ Nejučia pasakyti ir pagrindiniai darbo principai: skaityti, nes be skaitymo užstingsta mintis; rasti raktą epochai, autoriui. Tiriamą objektą pamilti taip, kad jis būtų artimas, įdomus. Tas aspirantūros laikas – amžino ryto, prabudimo gyvenimui laikas, kai dar

nesuvoki, kad suvoki, bet jau suvoki. Traukė profesoriaus neprofesoriškumas. Esmės jautimas ištikdavo kaip elektros srovė: iš žvilgsnio, nutrūkstančio pokalbio, gesto. Akimirksniu pajausdavom, kad tai svarbu, o tai – niekų niekai. Ne žodžiais, ne moralu veikė, o nujaučiamais dalykais.

Mokė pozityvaus mąstymo, pasitikėjimo. Ir valios. Neleido ištižti. Po aspirantūros vienintelė iš viso būrio turėjau išvažiuoti iš Vilniaus. Gaila buvo palikti ugdančią aplinką, profesorių, kurio globoje jaučiausi auganti ir įgavusi pasitikėjimo. Prarasti viską atrodė baisu. Vis dar reikėjo patarimo, pasitikrinti, ar gerai mąstau, rašau. Kaip retas kuris – profesorius seka savo studentų likimo kelius. Užėiti į katedrą, baigusiai universitetą, neįjauki – ar kas atpažins, ką sakysiu... Profesorius visada sušildydavo dėmesiu. Šiluma, atida pagrįstas bendravimas kelia, suteikia daug dvasios jėgų. Apgynusi disertaciją, sunkios ligos užklupta, jčiau didžiulį įpareigojimą gyventi ir dirbti. Labai kietai profesoriaus ištarti žodžiai „Turi pakilti“ skambėjo kaip vienuoliktas Dievo įsakymas. Ne hiperbolės tai. Veikia autoriteto galia, į kurią sueina daugybė gyvenimiškųjų laikysenų. Tad ir manau, kad labiausiai profesorius moko mus savo gyvenimu.

Prirašiau profesoriaus frazių kaip kokių patarlių. Bet jaučiu nepasakiusi kažko esmingo, to, ką tikrai sunku „sunkspektuoti“. Tad dar kartą sakau: esu Jūsų, profesoriau, mokinė, didžiuojuosi tuo ir dėkoju, kad galiu ja būti. Būtąjį laiką branginu. Išspinduliuotos šviesos aura tebelydi. Esate Mokytojas, kurio balso, padrąsinimo vis pritrūksta. Gerų Jums dienų.

Priklausau vienai iš paskutiniųjų Vilniaus universiteto lituanistų kartų, kurios Donatą Sauką vadina savo profesorium. Kad Sauka buvo mano mylimiausias profesorius, liudija toks faktas, kurio šiandien nė kiek nesigailiu – baigiamąjį darbą rašiau iš XVI–XVII a. lietuvių literatūros, kurios profesorius nei kada dėstė, nei gal labai mėgo, bet vadovauti darbui nuėjau pasiprašyti pas jį iš karto parengusi keletą užtikrinančių frazių, kad vadovauti man nereikės. Norėjau rašymo laisvės – man atrodė, kad vienintelis Sauka tai tuo metu galėjo garantuoti. Saukos dėka baigusi universitetą patekau ir į Literatūros ir tautosakos instituto Dainyno skyrių, kur metus laiko sėdėjau su ausinėmis už stalo ir šifravau įdainuotus įrašus: kai kurios dainos (ypač toks romansas „Atdaryk langą į sodo pusę“) man ir šiandien tebeskamba galvoje. Taip buvau priversta susipažinti ne tik su bažnytinėmis giesmėmis, kurias tuo metu savarankiškai tyrinėjau, bet ir su lietuvių tautosakos archyvais.

Sauka – ištisa universiteto ir Lietuvių literatūros katedros epocha. Negalėjau patikėti, kai išgirdau, kad Sauka nebedėsto. Galima prisiminti tik keletą Saukos pedagoginių ypatumų, demonstruojančių šio profesoriaus įkūnytą tikrąją universitetinę laisvos dvasios etiką. Sauka visų pirma buvo klausomasis profesorius, tikras žodinės kultūros stebuklas. Profesoriaus Girdzijausko paskaitas buvome pasirenkę stenografuoti (paskui lygindavom, kas daugiau spėjo), o į Sauką žiūrėjom, jo klausėm ir stebėjomės. Pirmas išpūdis – niekaip negalėdavau įsisaugoti, kad

jis žemaitis, nes pati tokia būdama tikrai pažinau visai kitokius etnografinius žemaičių tipus. Man atrodė, kad jis žemaičių universitete net neprotegavo, kaip kartais būdavo (žemaičių džiaugsmui) susiduriant su kitais pavyzdžiais. Studentai greit susiskirstydavo į du blokus: tuos, kurie „nieko nesuprasdavo“, ir tuos, kurie į Sauką žiūrėjo kaip jo tyrinėta Žemaitė sakėsi žiūrėjusi jaunystėje į rašytojus – „tarsi į aniuolus“. Klausiausi dviejų jo kursų – lietuvių tautosakos ir kurso apie Žemaitę, nes tuo metu profesorius buvo baigęs rašyti savo *Žemaitės stebuklą*. Prisimenu, kad pastarajame didžiausią išpūdį padarė pasakojimas apie Žemaitės juoką. Bet iki šiol Sauka liko ko gero vienintelis universiteto lituanistas, kuris, vos tik pravėręs dabartinės Lietuvių literatūros seminaro auditorijos duris, per lietuvių tautosakos seminarą uždainavo (atrodo, „Bėkit, bareliai“) ir apstulbusių filologų akivaizdoje sudainavo visą dainą.

Manau, kad tokių prisiminimų gali papasakoti visi, susidūrę su Sauka. Asmeniškai aš viena didžiausių Saukos universitetinių vertybių laikau jo viešąsias susirinkimuose ir šventėse pasakytas kalbas; žanras, kuris, galbūt, neišnyko, bet žanras, kuris be Saukos liko tik proginė kalba, be aštrių kampų. Tikra universiteto sąžinė, kritikas ir tiesos sakytojas.

Visada skaitantis profesorius: čiupdavo už skvernų ir klausinėdavo, kas ką skaito. Prisimenu, baisiai nustebdavo ir pakraipydavo galvą, jei kas sąjūdžio laikais atsakydavo – Čechovą. Pirmasis universitete iškėlė ir įvertino Ričardo Gavelio vertę. Prisimenantis visų veidus profesorius, sutiktas gatvėj, „ištikdavo“ kaip žaibas ir blykstelėdavo frazėmis, kurios gatvės

kasdienybę iš karto paversdavo teatru. Profesorius, kuriuo didžiuojasi Lietuvių literatūros katedra, minėdama jo puošiantį

ir skambų vardą. Profesorius, kurį, prisipažinsiu, dabar skaitau iš naujo, nes studijų metais ir klausymo buvo per daug...

Solveiga Daugirdaitė

„Visai kvankt mergužėlė“

Turbūt pirmiausia apie Donatą Sauką išgirdau iš savo literatūros mokytojos Laimos Abraitytės. Ji moka su tokiu švelniu humoru pažvelgti į savo jaunystę, ir vienas iš jos komišku vaizdelių buvo apie tautosakos rinkimą su Donatu Sauka. O kai įstojau į universitetą, jo paskaitos buvo bene vienintelė mano pirmo kurso prošvaistė tarp TSKP istorijos, liaupsių Alfonso Bieliausko romanams ir mokymosi suvalkietiška išdainuoti ilgus ir trumpus balsius: „Tai buvo nedidelė balta katytė...“ Jeigu nebūtų buvę neprognozuojamų Profesoriaus tautosakos paskaitų, gal būčiau pabėgusi kur kitur (kas žino, gal būtų buvę neblogai). Nieko pribloškiamo Profesorius nekalbėdavo, bet svarbiausia buvo jo improvizacijos, pats kalbėjimo būdas, minties šuoliai ir vingiai. Pats faktas, kad ateina žmogus ir kalbasi beveik pats su savim, tikėdamas, kad auditorijoje kas nors jį supranta, ir visai nesirūpindamas tais, kurie jo viražų nesupaiso. Didžioji dauguma dėstytojų skaitydavo iš amžinai galiojančių užrašų kas kada gimė, parašė, išspausdino, mirė. Dabar svarstau, gal Profesoriaus improvizacijos buvo toks specifinis metodas, toks ezopinis kalbėjimas, panašus į susiformavusį poezijoje, kad joks cenzorius neprikibtų, nes nieko nesuprastų? Šiandien pati dėstytojauda-

ma jaučiu, kad tuomet dominavusio žinių perteikimo būdo – begalinių „istorijų“ paskaitų (įvairių laikotarpių ir šalių literatūros istorijos, etikos ir estetikos, literatūrinės lietuvių kalbos...) šiuolaikiniai studentai nebeišvertų. Pagaliau nebėra nė prasmės kankinti juos faktografija, kai galima tiesiog *gūglinti*. Sauka galėtų dėstyti šiandien nieko nekeisdamas. Net ir patetika turbūt neerzintų: pseudoobjektyvių metodų humanistikoje ilgesys turbūt jau pasotintas.

Staiga mirus Adolfui Sprindžiui, matyt, nebuvo kuo skubiai pakeisti jo dėstyto kurso, tad Donatas Sauka dar kartą sugrįžo ir skaitė semestrą iš savo *Žemaitės stebuklo*, kuris dar nebuvo išleistas. Iš to laiko atsimenu žavingą epizodą. Prasidedant paskaitai, įbėga Sauka ir pradeda: „Henrikas Radauskas. Gėlė ir vėjas. Gėlė pasakė vėjui...“ Mes, žiopiukai, ir konspektuojam, kol atitokstam, kad čia kažkas kita. O Sauka baigia deklamuoti ir priduria: „Su Kovo 8-ąja.“

Žinoma, susitikti su juo nebuvo nei lengva, nei malonu. Pavyzdžiui, prabėgdamas pro šalį Profesorius greitakalbe suberia: „Ačiū Dievui, jau maniau, kad visai kvankt mergužėlė.“ Man gerokai užtrunka, kol suvedu galus: buvau pareiškusis, kad važiuosiu mokytis gruzinų kalbos (kas žino, gal irgi būtų buvę neblogai), bet greitai apsigalvojau. Tik nežinojau, kad mano polėkiai aptariami katedroje ir išvis kam nors rūpi.

Kai skaičiuoju, Donato Saukos pavyzdžiu, lituanistikos nuostolius, prisimenu paties Profesoriaus pernelyg ankstyvą išėjimą į pensiją. Manęs asmeniškai šis jo apsisprendimas lyg nebelietė, nebebuvau

studentė, bet ligi šiol pagalvoju, kiek daug neteko studentai, nesutikę šio įspūdingo profilio.

Knygos negali pakeisti susitikimų su gyvu žmogum, juoba jaunystėj.

Regimantas Tamošaitis

Asmenybės portretas kaip subjektyvus įspūdis

*(Iš pasisakymo per susitikimą
su prof. D. Sauka Vilniaus universitete)*

Aš pakalbėsiu ir apie baimes. Vytauto Kubiliaus niekada nebijojau ir nesuprantu, kodėl jo reikėtų bijoti. Kažkada gražiai sutardavome, šiltai bendraudavome. Galbūt nesijaučiu jam skolingas, nes jis nedirbo mūsų katedroje. O štai Saukos aš bijau.

V. Daujotytė: Na va.

Na, bijodavau – šioje konferencijoje baimės išnyko, nes profesorius tarsi sugrižo iš kažkokių tolių, vėl yra su mumis. Bet visą tą laiką, kol jo nebuvo, profesoriaus prisiminimas keldavo keistą nerimą. Kol visi čia buvo savo vietoje, kol kasdien matydavomės katedroje, viskas atrodė gerai, jokio nejaukumo. Bet paskui Donatas išėjo, pasitraukė į svetimą, tolimą erdvę, lyg užsisklendė savo asmeniniame pasaulyje ir mano sąmonėje tarsi susvetimėjo. Nors gyveno netoli manęs – toje pačioje S. Konarskio gatvėje – bet buvo tarsi nematomas. Neįsivaizduodavau, ką jis veikia, ką galvoja, koks yra.

O kai profesorių kada nors netikėtai pamatydavau, tai irgi būdavo įvykis. Jis yra greitas ir netikėtas žmogus: iššoks staiga kur nors iš už kampo kaip žaibas, ko nors

greitai paklaus, ironiškai nusijuoks ir dings taip pat ūmai, nespėjus net susivokti. Visas kažkoks pranašesnis, visada pirmesnis ir absoliučiai negailestingas. O dar jeigu dėl ko nors pagirs savo mįslingomis užuominomis, tai jau nors prasmek skradžiai žemė, tada jau labai aiškiai suvoki, kad kiekvienas pagyrimas turi būti visiškai užsitarnautas. Geriau jau kad negirtų... Bet jis nieko ir neskuba girti – niekada. Jo teigiamas atsiliepimas dažnai pasisuka ir slaptu klausimu – padarytus dalykus paverčia problemiškais. Suvoki, kad niekada nieko nepadarai iki galo, kad bet koks darymas yra buvimas perspektyvoje, nukreiptoje į nepasiekiamus prasmės horizontus. Profesoriumi apskritai niekada nerūpėjo tai, kas jau žinoma ir aišku, už bet kokio užbaigto teksto jis matė neaiškumo šešėlį. Tačiau vydavosi tą šešėlį tarsi atskirai, pats sau vienas, skatinamas tik savo impulso ir remdamasis tik sava logika, kuri, kaip žinoma, pasižymėjo paradoksalumu. Taigi ateina profesorius, susprogdina tavo mintis ir kikendamas nueina sau.

Bet šita santykių baimė kildavo ne teorinio bendravimo lygmeniu, ji buvo tiesiog žmogiška, psichologinė, gal net archetipiška. Juk autoritetas visada kelia ne tik pagarbą, bet ir baimę, su autoritetu reikia bendrauti iš tolo. O Sauka buvo keistas autoritetas – jis ryškus žmogus, unikalus

asmuo, kuris niekaip nesusitapatindavo su jam priskiriamomis autoriteto reikšmėmis. Tai greičiau fenomenas, nei kokia norma ar akademinio pasaulio standartas. Visus standartus jo asmenyje ardė tas gaivališkas, stiprus žmogiškasis pradas.

Bet čia vėl atsiranda keistas dalykas: Sauka kaip žmogus man buvo visiškai nepažinus, nesuvokiamas. Jis tarsi žmogus savaime, jo gyvenimą man gaubė paslaptis. Sauka yra nežinomybė ir netikėtumas, štai kas jis yra. Buvo keista žinoti, kad profesorius yra žemaitis, kaip ir aš. Net dar baisesnis žemaitis – iš pačių Telšių. Na, taip, jis kategoriškas, jis tiesus, be jokių kompromisų ir išipareigojimų. Tačiau iš kur ta smūgio energija, tas veržlumas, nuolatinis judėjimas? Lyg būtų koks istorijos į žemaičių kraštą užneštas švediškas elementas, skandinaviškas vikingo genas. Ir ta skambi, graži pavardė. Lyg sukurta poezijai. Man tokios pavardės kaip Sauka, Geda ir panašios atrodo lyg atėjusios iš griežtos, aiškios, komandinės kultūros, gal iš tų pačių skandinavų. Ir veido bruožai juk ne žemaitiški, ne ugrofiniški. Tikras žemaitis turi būti šiek tiek panašus į tibetietį – kadaise tai nustačiau studijuodamas atlasus, fotografijų bei dailės albumus.

Daug galvodavau apie tai kadaise, kai redagavau kompiuteriu profesoriaus archyvines nuotraukas. Jis ten su kolegomis keliauja po Lietuvą, jis su slidėmis, jis Sočyje. Keista, bet jis labai gerai sutampa su sovietmečio laiku ir labai natūraliai atrodo Sočyje, o štai su Žemaitija kaip ir nesiderina. Jame lyg nėra sunkaus ir inertiško agrarinio elemento, jis tarsi ne kaimietis (juk mes, žemaičiai, savo tapatybę nesąmonin-

gai suvokiame kaip kaimietišką, kitaip tarsi ir būti negali). Ir vis dėlto – profesoriaus pasišventimas Žemaitei? Iš kur visa tai, ir kaip tai derinasi?

Ir aš galvodavau, iš kur mano baimės? Juk nenusikaltęs profesoriumi, neskolingas. Gal per jo paskaitas kartais pagalvodavau, kad ne viską suprantu, kad profesorius kalba tarsi dviem lygmenimis: kažką sako mums, bet dar daugiau – pats sau, o tai, ką sako sau, reikia tarsi nuspėti, pagauti lyg iš oro. O ką čia nuspėsi, kai nėra tos brandos? Po paskaitos jausdavausi lyg truputį nusikaltęs, kad plaukiojau kažkur šalia profesoriaus temos apsimitinėdamas, jog plaukioju kartu ir viską suprantu.

Saukos mintis veikia kaip smūginis gražtas, o juda – zigzagais, kaip driežas – jos nepačiupsi. Jo mąstymas tarsi laužo klasikinę akademinės komunikacijos inerciją, kalbėdamas auditorijai profesorius vis tiek pirmiausia diskutuoja su savimi, bėga paskui savo mintį, toli palikdamas visus atsiliekančiuosius. Jis yra slidininkas, mėgstantis azartišką kalnų slidinėjimą, kur nėra komandinės tvarkos (prisimenu jo archyvo nuotraukas). Tai toli gražu ne išmintingas peripatetikas, ramiai varinėjantis, anot Binkio, klusnią „prieauglių bandą“, tai mąstytojas individualistas, kuriam egzistenciškai svarbu kažką išsiaiškinti pačiam sau.

Ir dar galvoju, kad keistas darosi santykis su žmonėmis, kurių čia nebėra, kurie čia nebedirba. Jie tarsi susvetimėja, yra tarsi išstumti. Jausdavausi kaltas: aš esu čia, katedroje, o profesoriaus čia nėra. Aš užėmiau jo vietą, nors nesu to vertas. Visai žinias profesorius tai supranta, todėl jam pikta, todėl jis iš ten, iš savo erdvės, juokiasi...

Taip pat keista, kad apie kitus iš katedros pasitraukusius žmones taip negalvodavau, nejausdavau dėl jų jokio kaltės jausmo. Tik nerimą, kad patyrusių dėstytojų darosi vis mažiau, kad vis daugiau atsakomybės, kad jau laikas baigti apsime-tinėti mokinuku...

Toks santykis dar būna su tėvu. Kai jis šalia, jis trukdo gyventi, kimbi jam į gerklę. O kai jo nebėra, tai atsiranda ilgesys ir kaltės jausmas. Su kitais katedros žmonėmis – buvusiais ir tebedirbančiais – atsirado kolegialumo jausmas, o štai Sauka man visada tebėra kažkas aukščiau manęs, ir šis atstumas, skatinantis ir pagarbą, ir baimę, yra neįveikiamas, kaip neįveikiamas yra kartų skirtumas.

Šiandien profesorius sugrįžo ir užėmė jam priklausantį garbės krėslą. Viskas tarsi sustojo į savo vietas. Aš esu šalia profesoriaus, o ne jo vietoje. Nes jo vietoje būti tiesiog neįmanoma.

Jau ryte, eidamas į konferenciją, pajutau, kad kažkas atsitiko, kad širdyje nėra jokio nerimo ar nejaukumo. Prieš išeidamas iš namų parašiau savo draugui į Ameriką elektroninį laišką. Mes kursiojai, jis irgi klausėsi jūsų paskaitų

D. Sauka: Tomas Rekys?

Taip, Rekys (aišku, tai slapyvardis). Jūs *Literatūros salose* Dzūkijoje kaip tik paklausėte, kada išeis jo knyga apie Ameriką. Šiandien šioje konferencijoje paminėta kapitalizmo tema nuskambėjo įdomiai, o mums su Rekiu tai svarbiausia susirašinėjimo tema. Taigi pranešiau jam, kad einu į konferenciją kaip į šventę. Profesorius yra gyvas, energingas, kasdien rytais padaro po šimtą atsispaudimų!

D. Sauka: Perduok jam linkėjimus.

Kapitalizmas. Mes sovietmečiu buvome labai turtingi. Mes daug ko išmokom patys, nes nieko nebuvo, jokios informacijos. Mes patys turėjom susikurti visas vertybes, viską atrasti. Bet kai jau susikūrėme, tai ir buvo mūsų vertybės. Dabar studentai nepaprastai informuoti, bet nieko nežino, štai kur bėda. Ir nemato pačių paprasčiausių, bet tikrų dalykų, viską užgožia informacinis triukšmas. Ir lietuvių literatūros klasika jiems yra tarsi tik savitos informacijos sritis, reikalinga tam tikrai profesinei veiklai.

Bet vieno dalyko sovietmečiu neišmokome ir nesuvokėme, tas dalykas yra kapitalizmas. Tada mes jį matėme tarsi atvirkščiai. Sakėme, kad Vakaruose yra tiesiog laisvė, o čia – viskas blogai, priespauda, ideologinis režimas, pavergti žmonės. Mums reikia laisvės! Tačiau iš tikrųjų mes norėjom pabėgti iš skurdo šalies ir patekti ten, kur visko yra. Kur daugybė daiktų. Sakėme, Amerika yra laisvė, o mintyse galvojome – ten visko pilna. Ten visko gali nusipirkti, ir niekas nieko nedraudžia. Šiandien taip ir pasidarė: daiktų labai daug, o tų idėjų ir net tos laisvės niekam nebereikia. Idėjomis tegu sau gyvena vargšai, kurie nieko neturi. Bet vis dėlto tada mes buvome turtingi. Mokėjome vertinti ir džiaugtis tuo, ką pavykdavo sužinoti, ir ką pavykdavo turėti.

Dabar kapitalizmą matome iš arti. Antai viena mano ir Rekiui kursioke dabar dirba Jonišky kažkokioje bibliotekoje. Žinoma, gyvena kukliai, bet yra patenkinta. Parašiau apie ją Rekiui, kuris Amerikoje jau beveik dešimt metų, o šis, kaip jam būdinga, atsiliepė apmąstymus įkvepiančia retorika: jei Amerikoje būčiau milijonierius ir turėčiau namą Kalifornijoje, iškeisčiau visa tai

į tos mūsų kurso draugės kuklų gyvenimą provincijoje. Bet paskui mane visą laiką graužtų sąžinė, kad apgavau žmogų...

Paminėjau studentams, kad mūsų Biliūnas ir japonų novelistas Okutagava Leipciuge studijavo kartu, pas tą patį profesorių (tai man atrado vienas japonų studentas, lankantis lietuvių literatūros istorijos kursą). Kas tas Okutagava? Studentai nežino. O kaip tada jie supranta Gavelį? Pasakiau studentams, kad bus profesoriaus Saukos jubiliejus, kad jo sūnus Šarūnas Sauka yra žymus tapytojas... Nežino tokio. Prisimenu, kai studijavau Universitete, tai į dailės parodas eidavau kaip į šventę, o jau į Šarūno ekspozicijas – po kelis kartus. Kiek būdavo impulsų apmąstymams, kūrybai! Suprantama, dabar studentai gal visko žino dar daugiau, bet jau informacijos lygmeniu. Jie yra kaip kultūros vartotojai, o ne jos gyventojai. Kultūros vertybės yra nesuvartojamas dalykas, tai kaip horizontas,

į kurį eini, bet jo niekuomet nepasieksi ir nesuvartos.

Aš taip daug metų ėjau, tarkim, į Žemaitę. Iš pradžių man tai buvo visai nereikšminga moterėlė, krutanti sau bulvių lauke. Gerai man žinomas tas bulvių laukas, aš ir pats esu iš ten, tad ir Žemaitė atrodė tarsi mano pasaulio praeities elementas. Studijuodamas su nuostaba pamačiau, kad ji vis dėlto yra priekyje, kad iki jos dar nepriėjau. Kad ji yra labai didelė. Kad iki jos reikia užaugti. Lietuvių literatūra yra senų žmonių, kaimo kultūros literatūra, ją adekvačiai skaityti gali tik brandus žmogus, skaitytojas, įgijęs gyvenimo patirties. Ir tada su nuostaba atsigręžiu atgal: o kas tie žmonės, kurie pirmieji pamatė Žemaitę ir kurie man padėjo ją pamatyti? Iš kur jie visa tai suvokė?

Ten, kur jau parsišėda mūsų motiniška, sauganti literatūra, ten Saukos jau nebeįėjau...